

Wie is Paap Toon ?

Op de Dijebrug in de Brusselsestraat in Leuven, staat een bronzen beeld van Paap Toon zoals beeldhouwer Peter Vanbekbergen zich dat voorstelt. Hij staat er afgebeeld als een bultige nar, die een danspasje schetst. Zijn hand die hij op de rug houdt maakt een geste, die geen twijfel laat bestaan over wat Paap Toon over de voorbijgangers denkt.

Begin 15de eeuw leefde in Leuven een fratsenmaker, waarover zowel de befaamde humanist Erasmus als de geschiedkundige Molanus bijzonderheden meedeelt en waarvan zowel in kerkelijke documenten als in de stadsarchieven sporen te vinden zijn. Anthonis vander Phalizen, alias Phalesius, bekend als « Paap Thoen », was kapelaan en organist van de kapel van de broederschap van het Heilig Sacrament in de Sint-Pieterskerk.

Hij was de natuurlijke zoon van Jan vander Phalizen, pastoor van Sint-Pieter en administrator van de universiteit, die ooit samen met de dominikaan Jacob Schellewaert de bijbelse onderwerpen had aangeduid voor de kraagstenen onder de beeldnissen van het Leuvens stadhuis.

In 1434 stichtte hij een rente ten voordele van zijn zoon Anthoon, die omwille van zijn grappen de bijnaam Paap Toon kreeg. In de middeleeuwen tilde men niet zwaar aan een bastaardje meer of aan een buitenechtelijke zwangerschap.

De druk van de kindersterfte moest op een zekere manier gecompenseerd worden. Aan de wet op het celibaat voor geestelijken werd pas na het concilie van Trente (1545-1563) strenger vastgehouden.

Te oordelen naar alles wat over hem werd verteld moest hij in Leuven zeer bekend geweest zijn. De geestigheden die hij spuide maakten niet alleen indruk bij de gewone man. Men meende zelfs dat zijn uitspraken toverkracht bezaten. De intellectuelen van de jonge universiteit werden door Paap Toon niet gespaard. Hoe dikwijls nam hij hun verwaandheid niet op de korrel ? Zou Holbein in de illustratie van Erasmus' Lof der Zotheid niet aan Paap Toon gedacht hebben, wanneer hij een gesticulerende man met zotskap afschilderde in discussie met een waardige tabaarddrager van de universiteit?

Het kon niet anders of de flamboyante figuur van Paap Toon moest wel sporen nalaten in de traditie van de volksverhalen en zijn reputatie schijnt trouwens ook ter ore gekomen zijn van de hoogste gezagsdragers. Weet men niet te zeggen dat Filips de Goede (hertog van 1430 tot 1467), bij zijn bezoeken aan de stad Leuven, telkens Paap Toon liet ontbieden om hem zijn geestigheden te laten vertellen ? De naklank over de grollen van Paap Toon waren zo hardnekkig, dat bijna honderd jaar later zijn naam ook nog verbonden wordt aan verhaaltjes die in de entourage van Keizer Karel worden geciteerd. Laten we enkele grappen opsommen, die op de rug van Paap Toon worden geschreven.

Ooit werd hem verweten dat hij bij een van de bezoeken van de hertog, zich toegang had verschaft tot de keuken waar het maal voor de prins werd voorbereid. Hij zal wel gehoopt hebben iets lekkers te kunnen bemachtigen. Maar de kok verraste de deugniet en maakte zijn beklag bij de hertog. Deze liet – schijnbaar verontwaardigd – de onverlaat tot bij zijn troon brengen om hem te berispen. «Toon, zei de hertog, is het waar wat de kok over jou vertelt ? » - « Ja, majesteit », antwoordde die met een galante buiging. « Dus, je bekent dat je zo maar in de keuken gaat snoepen aan wat voor mij bestemd is. Hoe durf je zo iets doen ? Weet je, dat ik je daarvoor zwaar kan straffen? » - « Ja, majesteit, antwoordde Toon, maar ik weet dat je me niet zal straffen. Wel integendeel, je zal me bedanken voor wat ik deed.»

Dat maakte de hertog nieuwsgierig voor wat de slimmerd hem wou wijsmaken. « Spreek op, zei hij en Toon antwoordde heel gevat : « Majesteit, ik heb er alleen maar voor gezorgd dat het voedsel dat men u wou voorzetten, niet vergiftigd zou zijn. Eigenlijk heb ik dat alleen gedaan om uwe hoogheid te beschermen tegen vijanden die hier misschien zouden rondsluipen.» De hertog kon met moeite zijn lach inhouden en beval zijn kamerheer een tafeltje te laten klaarmaken waar Toon de restjes van het eetmaal mocht verorberen. Later beweerde Toon dat de hertog hem staatsgeheimen had meegedeeld die hij, vanzelfsprekend, nooit mocht onthullen.

Niet altijd werden de grappen van Toon naar waarde geschat. Al te ijverige wetsdienaars namen die soms als een zware belediging en zo gebeurde het eens dat hij om een slecht verteerde grap door een lichtgeraakte rechter naar Luik verbannen werd. Nooit mocht hij nog een voet op de Brabantse grond zetten, zo luidde het verdict.

Maar het zou Paap Toon niet geweest zijn, die er geen oplossing voor zou vinden.

Met paard en kar kwam hij terug naar Leuven en de wachters aan de stadspoort maanden hem onmiddellijk terug te keren naar Luik. Maar Toon roerde geen vin en lachte dat ze dan maar de rechter moesten gaan halen om hem terug te zenden. Dat veroorzaakte nogal wat tumult en een volkstoeloop was het gevolg. Mensen die Paap Toon herkenden konden vermoeden dat er spektakel op komst was en bleven roepend en tierend en lachend staan kijken en wachten tot de rechter zou komen om Toon uit te wijzen. Maar hij bleef rustig op de bok zitten en wachtte af. De rechter verscheen dan omringd met een meute gewapende soldeniers om het volk op afstand te houden.

De rechter maakte zich vreselijk kwaad om de vermetelheid van Paap Toon en eiste zijn onmiddellijk vertrek van de Brabantse bodem. Kalm antwoordde Toon : «Meester, ge hebt mij bevolen de Brabantse grond te verlaten. Ik ben u zeer gehoorzaam, ik sta nog steeds op Luikse grond.» De rechter begreep er niets van en stond op het punt de soldaten het bevel te geven Toon te arresteren. Maar deze reageerde gevat: « Kijk naar mijn voeten, meester, die staan op Luikse grond..» En inderdaad, de snoodaard had de bodem van de kar vol geladen met zware, grijze kleigrond uit het Luikse land. Het volk juichte om de slimme streek van Toon. De rechter kon niets anders dan toegeven dat Toon gelijk had en schonk hem vergiffenis voor de zonde die hij ooit zou gepleegd hebben.

Menig ander sterk verhaal deed de ronde over Paap Toon. Maar nooit kon hem enig verwijt gemaakt worden dat hij mensen zou bedrogen hebben of nadeel bezorgd. Zijn grootste plezier bestond er in de toehoorders te misleiden en de goedgelovigen voor de aap te houden.

Maar de verwaande universitair bedacht hij met woordspelingen en dubbelzinnigheden die discussies uitlokten en hen belachelijk maakten. Om daar een einde aan te maken daagde hij zijn tegenstanders uit op een weddenschap. « Wedden dat ik iets kan wat jullie niet kunnen » zei hij uitdagend... « En wat zouden wij niet kunnen ? » was het antwoord van de geleerde heren studenten. « Wel, zei Toon, en hij liet een luide scheet, probeer die maar eens te vangen. » De studenten keerden hun rug en dropen af. De volgende week was er toch één die dacht Toon met dezelfde munt te kunnen betalen en riep hem toe : « Wel, Toon, probeer hem nu ook maar te vangen! » en hij maakte hetzelfde geluid als Toon een week tevoren. Toon knipperde eens met de ogen en riep zo luid hij kon, opdat iedereen het goed zou horen : « Wat zou ik hem niet kunnen vangen? Ik heb hem in mijn neus gevangen ! » en weer konden de anderen afdruppen.

Woordspelingen en woordverdraaiingen met alle dubbelzinnigheden als gevolg waren in de middeleeuwse literatuur schering en inslag en aanleiding tot vulgaire en scatologische verhalen. De boerten zijn overbekend – denk maar aan onze moppen van tegenwoordig – maar over heel Europa werden de schunnige verhaaltjes van de Engelsman Chaucer en de Italian Boccaccio met succes verspreid. Ook in onze streken maakten ze deel uit van het platvloerse volksvermaak.

Zelfs op zijn sterfbed verloor Paap Toon zijn gevoel voor humor niet. Hij bepaalde dat hij rechttop moest begraven worden onder een waterspuwer van de kerk om nooit meer dorst te moeten lijden. Als iemand dan vroeg : « Waar ligt Paap Toon ? », kon niets anders geantwoord worden dan : « Nergens ».

Op een steen in de muur boven zijn graf op het Sint-Pieterskerkhof stond in het Latijn : « Antonius alias Paep Thoen, stierf in 1487. Bid voor hem omdat hij zijn vertrouwen stelde in God ».

Een Leuvense Uilenspiegel ?

Mogen we Paap Toon voorstellen als het toonbeeld van de olijke Leuenaar, die alle serieuze dingen met een zware korrel zout neemt en iedereen tot relativeren aanzet wanneer hem door hoge pieten wat wordt voorgeschoteld ?

Ja, maar dan geen fictieve figuur zoals Charles Decoster die meende te herkennen. Wel een levende figuur uit vlees en bloed.

Op een van de zitterkens (misericorde) van het 15de eeuwse koorgestoelte in de collegiale Sint-Pieterskerk is het hoofd van een grinnikende nar afgebeeld. Zou dat ook niet het portret kunnen zijn van onze voorvader Paap Toon.

We weten niet of Paap Toon, een familie zou gesticht hebben, maar we weten wel dat bij de nazaten merkwaardige en beroemde figuren voorkomen. Een Peter vander Phalizen, alias Phalesius, was een beroemd muzikuitgever. Hij was auteur en componist van het gekende Leuvense Dansboek. Hij stichtte in 1556, een van de belangrijkste muzikuitgeverijen en – drukkerijen van West-Europa en was de eerste van een beroemd geslacht van muziekdrukkers/uitgevers.

Paul Reekmans, lic kunstgeschiedenis